

Kolumbyň düýp maksady mongol goşuny bilen Beýtulmukaddesi basyp almakdy

Category: Kitapcy,Nukdaýnazar,Sözler,Taryhy makalalar
написано kitapcy | 26 января, 2025

Kolumbyň düýp maksady mongol goşuny bilen Beýtulmukaddesi basyp almakdy KOLUMBYŇ DÜÝP MAKSADY ULY MONGOL GOŞUNY BILEN BEÝTULMUKADDESI BASYP ALMAKDY

Kolumb dünýäniň haýsydyr bir ýerinden ýola rowana bolan adamyň ýene şol ýere aýlanyp geljegine ynanypdyr we muny subut etmek üçin gadymy rowaýatlardan delil getiripdir

- **Hristofor Kolumbyň ahyrky maksady uly mongol goşuny bilen Beýtulmukaddesi basyp almakdy**

Amerika materigine sary agyr ýolagçylyk bilen dünýä taryhyny üýtgeden Hristofor Kolumbyň ahyrky maksady Beýtulmukaddesi

(Ierusalimi) basyp alyp biljek uly goşun düzmekdi. Merhum taryhçymyz Halil Inaljyk Kolumbyň bu pikirini şeýle beýan edýär:

«Hristofor Kolumbyň Täze dünýäni açmagy bir tarapdan Ortaýer deñzinde Ispaniya bilen Osmanlynyň arasyndaky göreş bilen baglanyşykly ýaly bolup görünýär. Kolumb «Gündeliginde» ony herekete geçirgen hakyky pikiriň yslam dünýäsini ýeňseden urup, hristianlaryň Gündogardaky dosty mongol hany bilen göni aragatnaşyk açmakdygyny, Hindistan söwdasy ýola goýmak üçin Hind okeanyň deñiz ýoluny aşmakdygyny, Günbatar we Gündogar hristianlarynyň bileleşmegi bilen Beýtulmukaddesi (Ýerusalem) almakdygyny mälim edýär».

Hristofor Kolumbyň ýola çykyş maksady ýaly onuň Amerika materigine ilkinji gezek aýak basyp-basmandygy-da aýry jedelli gürrüňiň temasydyr. Muhammet Hamidulla ýaly birnäçe musulman alymy şu temada birnäçe pikirleri orta atýar. Wagtal-wagtal Piri Reisiň kartasynyň üstünden çekişmeler möwjese-de, Hamidulla «Musulmanlaryň Hristofor Kolumbdan öñ Amerikany akmaklary» atly ylmy işinde täsin maglumatlary berýär.

• **Dünýäniň togalakdygy baradaky jedeller**

Kolumby uly tutumly ýolagçylyga çykardan iñ esasy sebäpleriň birem dünýäniň togalakdygyna bolan berk ynançdy. Ol muny «Gündeliginde» şeýle beýan edipdir:

«Ýer ýüzüniň, guryýerleriň, suwuň sferasynyň bardygyny hemise okapdym. Plin suwlar bilen guryýeriň bir bitewi sferany düzýändigini ýazypdyr. Bu okean deñziniň iñ uly suw gatlagynyň bardygyny pikir edipdir: hemise asmana öwrülip durandygyny, astynda ýer bardygyny we oňa daýanç bolýandygyny, hindи hozunyň daşy bilen içi ýaly biri-biriniň üstünü örtýär. Orta asyr taryhyň mugallymy Ýaradylyşdan söz açanda suwlaryň juda kändigini aýdypdy. Ýaradylyş wagtynda bütin ýer ýüzünü örtüp duranam bolsa – şol wagtlar ümür-dumandyr buga meñzeşdi, jisimleşip bir ýere üýsdülerem welin az-uçuk ýer tutdular diýýär. San-Nikolas hem şu pikirdedir».

Amerikanyň açylmagy / Fotosurat: Wikipediýa

Kolumb bu sözleri ikirjiňlenip we Orta asyryň düşünjesine salgylanyp aýdanam bolsa, baryp-ha 890-njy ýylda Ibn Rošt has anyk we hakykata golaý pikirleri orta atypdy:

«Alymlaryň arasynda guryýer we deñiz bölekleri bilen birlikde bütin ýer ýüzüniň top ýaly togalak görnüşdedigi barada umumy pikir bar. Günüň, Aýyň we ýyldyzlaryň doğuşy, olaryň dünýäniň dürli ýerlerinde bir wagtyň özünde görünmeyşi, gündogar kysymlarda galan ýurtlarda günbatar kysymlardaky ýurtlardan has ir dogmagy bilen bu hususda delil getirilýär. Asman jisimleriniň bu yzygiderliliği birmeňzeş zerurlygy emele getirýär».

Ibn Roşdyň sözleri diňe dünýäniň şekiline degişli däldi. Dünýäniň galaktikadaky ýerleşisine degişli-de haýrana goýujy maglumatlary berýärdi we dünýäniň togalakdygyny jedele ýer goýmajak görnüşde subut edýärdi:

«Ýer ýüzi egremçe (*konkaw*, *вогнутый*) şekilde bolan gögüň (*asmanyň*) ortasynda, howada asyl-asyl bolup duran top ýaly togalakdyr. Hem ýokarsyndan, hem aşagyndan, hem gyrasyndan, şeydibem asman hemme tarapyndan dünýäni deň derejede gurşap alýar. Asmanyň içinde dünýä gabygyň içindäki ýumurtganyň sarysy ýalydyr».

Amerikanyň açylmagy / Fotosurat: Wikipediýa

Kolumb dünýäniň haýsydyr bir ýerinden ýola rowana bolan adamyň ýene şol ýere aýlanyp geljegine ynanypdyr we muny subut etmek üçin gadymy rowaýatlardan delil getiripdir. Eýsem-de bolsa, yslam akyldarlaryndan Kahtawi ençeme asyrdan soñ Žyul Werniň «Segsen günde döwri-älem» kitabynyň jemleme bölümne-de tema bolşy ýalu, Gündogara sary ýola çulan adam başlangyç nokada baranda çykan nokadyndaky günden bir gün yzdan geljek senä ýetjegini şu sözler bilen aýdypdyr:

«Eger biri berilen nokatdan Gündogara, beýlekisi Günbatara sary gitse, üçünji adamam başlangyç nokatda galsa, ikisi-de şol bir sagta gaýdyp gelen ýagdaýynda dünýäni gezip gelmek üçin gündogara giden adam bir gün artyk, günbatara gidenem günüň doğsuna-batyşyna görä çözgüde gelip, bir gün kem hasaplar. Günbatara giden adam gün bilen ugurdaş ýöreýär. Şu nukdaynazardan onuň günü gündogara gideniňkä garanda mydama az-kem uzyndyr. Netijede döwri-älem (dünýäniň daşyna aýlanmak) tamamlananda bu tapawut tegelek bir güne deň bolýar».

Mongollary suratlandyrýan surat / Fotosurat: Wikipediýa
Ýene bir tanymal musulman alymy Abu Reýhan Biruny dünýäniň käbir ýerlerinde alty aýlap gün dogmaýandygyny anyklap, Demirgazyk polýusyna yşarat edýärdi. Biruny muny dünýäniň şekili we ýerleşishi bilen düşündirýärdi.

• Amerika ilki berberiler aýak basdymy?

Hamidullanyň iň esasy öñe sürüän pikirleriniň birem Amerika yklymyna ilkinji bolup berberileriň aýak basandygy hakdaky çaklamadır.

Ol bu pikirini delillendirmek üçinem «Braziliýa» adynyň etimologiyasından peýdalanyar:

«Berberiler Günbatar Afrika iň ýakyn ýer bolan Braziliá baryp ýetipdirler. Braziliá sözi brazil dilinde-de, ýewropa dillerinde-de gabat gelmeýär. Bu söz dilçi alymlary (etimologlary) geň galdyrýar. Biziň gipotezamyz muny aňsat düşündirýär. Ýagny, berberi taýpalarynyň arasynda **birzala** diýen taýpa bar. Bu taýpanyň agzalaryna köplük sanda **Brazil** diýilýär. Şol wagtyň ýer atlary şol ýerde ýaýranlardan gözbaş alyp gaýdýardy. Musulmanlaryň okeandaky gözlegleri netijesinde eden ýörişinde birzala taýpasyn dan ýygnanan topar bir ýerde ýerleşdiler. Bu ýer megerem bir ada bolmaly. Şeýdibem ol ýeriň ady Brazil bolup galdy. Soňabaka tutuş sebit şu at bilen atlandyrylypdyr».

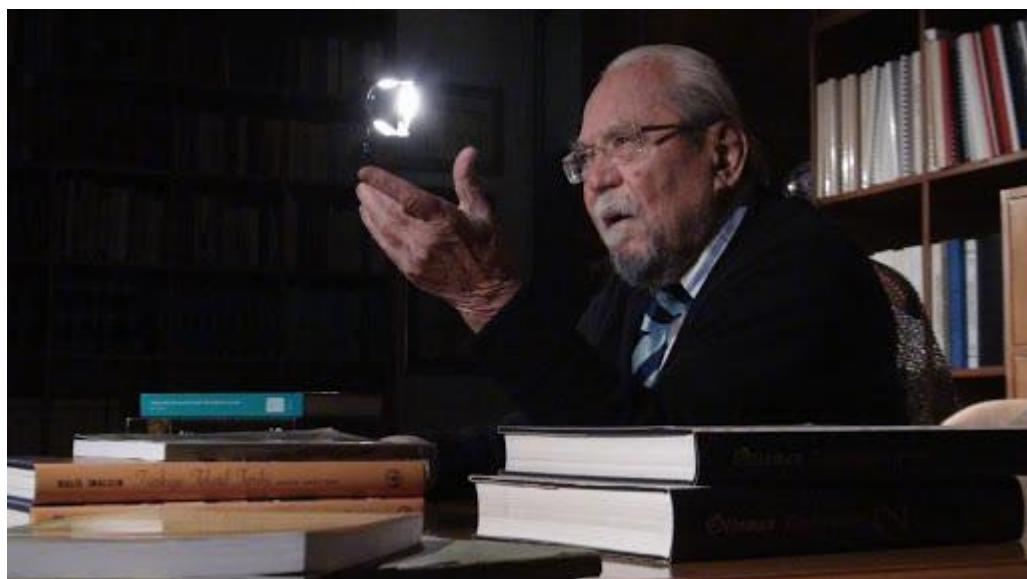
Hristofor Kolumbyň syýahaty / Fotosurat: Wikipediýa
Hamidullanyň etimologiýanyň üstünden eden bu deňeşdirmesi gowşak delillere esaslanýanam bolsa, Kolumbyň hut özünüň ýazan «Gündeliginde» üýrmeyän it görnüşinden söz açmagy şübheleri

güýçlendirýär, çünki onuň aýdýan itine meňzeş it Afrikanyň «basenži» diýen it görnüşinde gaýtalanýardy. Bulam iň güýçli ähtimallyk bolup öñümizden çykýar.

- **Hristofor Kolumbyň düýp maksady Beýtulmukaddesi basyp almakdy**

Merhum Halil Inaljyk halypyň orta atýan bu pikiri hut Kolumbyň öz sözleri bilen tassyklanýar diýen ýaly. Kolumb Gündogaryň magnawy-maddy baýlyklary elinde saklaýandygyny «Gündeliginde» aç-açan ýazýar we Günbataryň ömrüni dowam etdirmegi üçin Gündogarda täsirli güýje eýe bolmalydygyny öñe sürýär:

«Mukaddes kitabyň» şaýatlyk etmegine görä, Hudaý Ýer ýüzünüň jennetini guranda, ýasaýyş agajyny onuň ortasyna dikdi. Ol ýerdäki çeşmeden dört uly çeşme çykýar: Hindistandaky Gang, Mesopotamiýadaky Tigr we Ýewfrat, soňra-da Nil. Emma bu Ýer ýüzünüň jennetiniň nirdedigini anyk düşündirýän latynça-da, grekçe-de hiç zat okamok. Hiç bir karta-da ony görmedim. Emma bu boýunça höwessiz çaklamalar bar. Käbirleri-de ony Hebeşistanda Niliň gözbaşyna ýerleşdiripdir... Ýer ýüzünüň jennetiniň Gündogarda bir ýerededigine biragyzdan ynanýarlar».

Halil Inaljyk

Gündogarda osmanlylaryň we mamlýuklaryň Günbataryň garşysynda

gazanan ýeňişleri aýratynam ispanlaryň we portugallaryň deňiz boýunça agalyklarynyň öňüne böwet basýan ýagdaý däldi. Az wagtyň içinde Medinedäki Hezreti Muhammet pygamberimiziňem (s.a.w) mübärek guburyna howp abanyp başlady. Afonsu de Albukerki sebitdäki harby-deňiz güýçlerinden peýdalanyп, pygamberimiziň guburyny Medineden ogryńca alyп gaçyp Watikana getirmek üçin aýylganç meýilnama taýýarlapdy.

Taryhçy Myrat Bardakçy bu meýilnamanyň nähili soňlanyşyny şeýle ýazýar:

«Gündogara uzaýan söwda ýollaryny eýelemek islän portugaliýalarylar mamlýuklaryň deňizçilikdäki gowşaklygyndan peýdalanyп; Arabystan ýarymadasynda strategiki nokatlary edinmegi başardylar. Portugaliýaly admiral Afonsu de Albukerki hasam öte geçip, Hezreti Muhammediň Medinedäki guburyny hristian ýurtlaryna alyп gaçmak ýaly bihaýaçylykly meýilnama işläп düzdi. Admiralyň tutarygy mamlýuklaryň Beýtulmukaddesdäki mukaddes ýerlere zyýarata gelýän hristianlardan salgyt almaklarydy we pygamberimiziň jansyz bedenini ogurlap bilen ýagdaýlarynda yslam dünýäsiniň keýpine sogan dograp, wagtyň gevmehi bilen Beýtulmukaddese-de eýelik edip biljekdiklerini pikir edipdi, emma Osmanlylaryň mamlýuklady taryh sahnasyndan aýryp, Ýakyn Gündogary we bütin mukaddes ýerleri öz ellińe almagy bu betpygyllly meýilnamany şowsuzlyga uçratdy.

Portugaliýaly serkerde bet pyglyny amala aşyrmak üçin 1513-nji ýylда herekete geçdi, birnäçe musulman ýurduny basyp aldy, emma onuň ahyrky maksadyna ýetmegine osmanlylar päsgel berdiler. Ýawuz Soltan Selim 1516-njy ýylyň 2-nji awgustynda Halabyň ýakynyndaky Merjibadyk diýen ýerde mamlýuk goşunyny derbi-dagyn edenden soň Müsür bilen Siriýa tutuşlygyna osmanlylaryň tabynlygyna geçdi. Yslamyň mukaddes ýerleri-de az wagtdan soň Ýawuz Soltan Selimiň golastyna girdi. Emma portugaliýalarylar şonda-da niýetlerinden el çekerli däldiler, hatda 1517-nji ýylда Jiddä goşun bölümlerini düşürmäge synanyşdylar, emma yza serpikdirildiler... Bütin bu üýtgeşmeler Hindistana barýan söwda ýollarynyň agramly böleginiň mundan beýlæk Osmanly häkimiyetiniň golastyna geçýändigini

aňladýardy. Arabystan ýarymadasyndaky portugal okkupasiýasynyň öňüne şeýdip bent basyldy, Hindistandan Ýewropa gidýän haryt gatnawy şol wagtdan başlap Türkiýäniň üstünden geçmeli boldy we Afonsu de Albukerkiniň gorkunç meýilnamasy-da amala aşmadyk gury hyýal bolup galdy...»

Taryhçy Halil Inaljygyn aýtmagyna görä bolsa, Kolumbyň Beýtulmukaddesi mongol goşunlary bilen basyp alma meýilnamasynyň aňyrsyndaky niýet hem Kiçi Ermenistandaky nestury hristianlaryň Kubilaý hanyň ilçisi bilen ýola goýan gatnaşygyna goldanýardы:

«Eýran mongollary Anadoly türkmenleriniň we mamlýuk soltanlarynyň baş duşmanydy. Mongollar haçparaz goşunlaryň hereket merkezi saýýan Kiçi Ermenistany (Çukurowa sebiti) howandarlygy astynda saklaýardylar. Mamlýuklara garşıy mongollar bilen ýewropa köşkleriniň arasynda ikitaraplaýyn ilçiler gatnaýardы. Argunyň (1284-1291) hristian-nestury ilçisi Rim papasy Nikola IV-e hanyň adyndan şeýle diýyärdi: «Han katolikler dünýäsi bilen dostlukda birleşmegi we Siriýadır Palestinany eýelemegi teklip edýär hem-de Ierusalimiň basyp alynmagy üçin ýaranlyk etmegiňizi isleýär». Mongollar bilen Günbatar hristian dünýäsiniň arasynda gatnaşyklar şondan soňam dowam edipdir. Kolumba degişlidigi aýdylýan «Gündelikde» ol ispan hökümdarlary Izabella we Ferdinanda «Grankanyň (Kubilaýyň) ýurduna deñiz ýolundan baryp ýetjekdigini, ol ýerdäki butparaz halky hristianlyga çagyraqjakdygyny» aýdýar». (Rim papasy pygambarimiziň jansyz bedenini ogurlatmak üçin Medinä 20 sany içaly pop ugradypdy – «Haber Türk» gazeti).

Kolumb we Izabella / Fotosurat: Wikipediýa

Hristofor Kolumb Kuba baryp ýetensoň Ispaniýa ugradan ilkinji habarnamalarynda az wagtyň içinde Kubilaý bilen görüşmegi umyt edýändigini ýazypdyr. Emma Kolumbyň dünýä taryhyň düýpgöter üýtgedip taşlajak «Täze materigi açanlygyndan habary ýokdy.

Bu materigiň açylmagy bilen taryhda täze sahypsä açylyp, Günbatar Osmanlynyň garşysynda uly artykmaçlyk gazanypdy. Elbetde, osmanly we käbir musulman deñizçileriň Amerikany günbatarlylardan öň bilyän bolmaklary gaty ähtimaldy, emma Günbatar Kolumbyň bu açyşy bilen baş duşmanynyň garşysynda güýçli we kesgitli artykmaçlyk edinipdi.

KRİSTOF KOLOMB

SEYİR DEFTERLERİ

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ÇEVİREN: SAİT MADEN

*Has giňisleyín okamak isleyänler Hristofor Kolumbyň «Syýahat depderleri», Muhammet Hamidullanyň «Musulmanlaryň Hristofor Kolumbdan öñ Amerikany açmaklary», Halil Inaljygyň «Hristofor

Kolumb we haçparaz syýasaty» atly işlerini okap bilerler.
Mehmet MAZLUM ÇELİK.

@MMazlumcel
celikmehmedmazlum@gmail.com

Penşenbe 26.11.2020 ý. Taryhy makalalar